

Kas tunnete seda noorte naiste?

Tiit-Rein Viitso

Tartu ülikooli erakorraline vanemteadur

Emakeele Seltsi keeleteoimkonna vanem

Loodetavasti pole keegi veel kuulnud pealkirjas esitatud küsimust. Kuid võib-olla pole kaugel see tulevik, kus sellised küsimused on tavalised. Mäletan, kuidas ühel õhtul, mil jälgisin järjest kolme kanali uudissaateid, kõik kolm uudistelugejat, nende seas Marite Kallasmaa ja Enn Eesmaa, kasutasid nagu kokkuräägitult ainsuse osastavat *viite-kümmend viite*. See oli minu esimene kokkupuude selliste osastavavormidega nagu *viite* ja *kuute*. Edasine elu on ainult kinnitanud, et teleringkonnad õigekeelsussõnaraamatut ei tunne.

Eesti keele grammatika kujunemise loogika *viite* ja *kuute* seaduslikule sünnile tuge ei paku. Kunagiste vokaaliga lõppenud arvsõnatüvede **vīte* (*** märgib oletatavat algkuju) ja **kūte* kõrval olid olemas ka konsonanttüved **vīt* ja **kūt*, mis esinesid ainsuses osastava käände lõpu **-ta/*-tä* ees (**vīttā*, **kūtta*) ning mitmuses omastava käände liitlõpu **-ten* (**vīttēn*, **kūtten*) ees ja muudiski mitmuse omastava käände eeskujul moodustatud mitmuse vormides. Nn tüvelise astmevahelduse arenedes tajuti veel mitmuse omastavas tüve ja muutelõpu piiri sellisena, sest **tt* küll nõrgenes (**vīttēn* > **vītten*), kuid ei lihtsustunud nii nagu nt sõnas **ōttek* > **ōttek* > **ōtek*, millest ka nüüdis-eesti teisevärteline *’oode* (märgin siin ja edaspidi kerget, s.o esma- ja teisevärtelist silpi akuutaktsendiga *’* ning rasket, s.o. kolmandavärtelist silpi graavisaktsendiga *˘* silbi algul). Pärast eesti keeles pika rõhusilbi järel seisnud lahtise rõhutu silbi täishääliku lõpukadu ning sõnalõpulisel **n*-i kadu olid kujunenud nüüdis-eesti häälikuseaduslikud vormid: ühesilbilised ja kolmandavärtelised *’viit* ja *’kuut* ning jätkuvalt kahesilbilised teisevärtelised *’viite* ja *’kuute*. Osastava vormid võisid juhuslikult saada ka kahesilbilisteks (*˘viit-e*, *˘kuut-e*), kuid seda vaid õnnetute ökitajate suus.

Sarnaselt arvsõnatüvedega **vīte* ja **kūte* olid ka arvsõnatüvedel **ūkte* ja **kakte* konsonanttüvelised vasted **ūkt* ja **kakt*, mille puhul

osastava vormideks saadi *ükttä ja *kakttä, milleles läänemeresoome keeleala suuremas osas *k asendati *h-ga (*ühttä, *kahtta). Välja arvatud liivi keeles, kus kunagine *tt on üle elanud ka veel ka liivile omase *h kao, on **h*tt lihtsustunud *ht-ks (*ühtä, *kahta; need vormid on säilinud vadjas, isuris, soomes ja karjalas). Eesti keeles andsid need vormid lõpukao järel seaduslikuks tulemuseks vormid `üht ja `kaht. Kui aga nüüd OS 1999, vastavalt lk 958 ja 251, õpetab, et osastava vormideks on esitatute kõrval „eeskätt rõhuliselt .ühte” ja „eeskätt rõhuliselt .kahte”, siis rõhuga siin pistmist pole. Eesti keeles rõhutavat liidet *-e* ei ole kunagi olnud.

Vormide `ühte ja `kahte taga on asjaolu, et meie põhiliselt põhjaeestilist kirjakeelt räägivad ka lõunaeestlased. Lõunaeestis oli konsonantühend *kt asendunud *tt-ga, mistõttu *ükttä ja *kakttä vasteteks said kujuneda ainult *üttä ja *katta. Samal ajal kujunesid omastava vormideks *ütten ja *katten ning sisseütleva vormideks *üttehen ja *kattehen. Sellega kadus igasugune alus eristada vormides *üttä ja *katta tüve ja käändelõppu, neid võidi pidada vaid väärdunud tüvevormideks. Seetõttu *ä parandati *e-ks ning lisati uuesti käändelõpp (*üttetä, *katteta). Nn *õ*-harmoonia tekke, rõhutu silbi vokaalile järgnenud üksikkluusi nõrgenemise ja kao, rõhutute silpide kootumise ning lõpukao järel (*üttetä > *üttetä > **ütte,ä* > *ütte*, *katt4ta > *katt4ta > **katt4,a* > *katt4*) olidki kujunenud Võru murdes tänini säilinud vormid `ütte ja `kattõ, mis on homonüümsed ainsuse sisseütleva vormidega.

Kui lõunaeestlased hakkasid põhjaeesti kirjakeelt rääkima, märkasid nad, et lõunaeesti ainsuse osastava ja sisseütleva vormidele `ütte ja `kattõ vastavad kõige reeglipärasemalt `ühte ja `kahte, ja hakkasid neid ka ainsuse osastavas kasutama; põhjaeestlaste `üht ja `kaht lõunaeestlaste grammatikasse ei mahtunud. Lõunaeestlastest uuspõhjaeestlaste ainsuse omastava, osastava ja sisseütleva vormid on osa keeletarvitajate alateadvuses ilmselt tekitanud sähvatus, et *-e* on omastava vormides `ühe ja `kahe ning *-te* on osastava ja sisseütleva vormides `ühte ja `kahte käändelõppud, millele eelnevad *üh-* ja *kah-* on tüved.

Lausa märkamatul said selle uue ja agressiivse morfoloogilise analüüsi esimeseks loomulikuks laiendusallaks arvsõnad `viis ja `kuus: et kõigi nimetavas käändes *s*-lõpuliste arvsõnade ühesilbilisele tüvele järgneb omastavas käändes lõpp *-e*, peab nende kõigi ühesilbilisele tüvele osastavas käändes ühtviisi järgnema lõpp *-te*, st nagu `ühte, `kahte, nii on ainuõiged ka `viite, `kuute! Igatahes on nüüd juba

olemas inimesed, kes teistsuguseid osastava kujusid ei kasutagi. Sama on toimumas või toimunud ka sisseütlevas käändes.

Küsimus on nüüd vaid selles, millises suunas jätkub tüübi edasine laienemine. Ühelt poolt võidakse uude tüüpi kaasata arvsõnad *'seitse*, *'kümme* ja *'teine*. Kuid veel varem võivad *viis* ja *kuus* kaasa tõmmata hoopis ehituselt lähemaid *uus*-tüüpi nimi- ja omadussõnu, misjärel järg jõuab ka *keel*-tüüpi sõnade kätte.

Ajalugu ei saa tagasi ega ümber pöörata. Kuid keelt saab ära ja ümber õppida, ja mõnedki keelearengud võidakse kustutada. Tänapäeval ei tule ühelgi tõsisel kirjutajal pähe *kiva* pilduda või *söögilaudas* süüa. Niisiis, meil on võimalik lasta toimuma hakanud muutusel edasi hiilida. Aga on ka võimalus sellele piir panna. Piiripanekuks tuleb keelekorraldajatel loobuda usust, et *ühte* ja *kahte* on häälikuseaduslike vormide *üht* ja *kaht* rõhutatult häälдатud vasted, ja lugeda *ühte* ja *kahte* kirjakeeles soovimatuteks vormideks. Samavõrd oluline on panna keeleinspektsioon õpetama elukutselistele meediatöötajatele ja ajakirjanikele kirjakeele normi.